

ЈЕЗИК И СТИЛ НЕМАЧКО-„ХРВАТСКИХ“ (СРПСКИХ) РАТНИХ РЕЧНИКА ИЗ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Сажетак: Предмет рада су немачко-„хрватски“ (српски) језички и конверзацијски приручници који су објављени у ратне сврхе за потребе немачких војника који су се борили на српском фронту. Постојање ових приручника потврђује у којој мери су биле темељне припреме немачке и аустријске војске за учешће у рату против Србије. У периоду 1914–1918. објављена су два приручника ове врсте у четири издања, један у Аустрији и један у Немачкој. Избор корпуса, преводни еквиваленти, те начин и стил на који је интерпретирана грађа осликавају став непријатеља коме су сва средства дозвољена. Ови приручници су, поред своје основне намене, били истовремено и средство пропаганде али и упутство за поступање у одређеним ситуацијама. У раду ће, уз навођење основних лексиколошко-лексикографских особина, приручници бити разматрани са транслатолошког аспекта, а посебна пажња биће посвећена садржинској анализи и анализи језика и стила који су коришћени у интерпретирању садржаја.

Кључне речи: ратни приручници, војни речници, преводни речници, Први светски рат, немачко-српска ратна лексикографија

1. Увод

Утицај друштвених и политичких збивања на језик тема је која већ одавно заокупља пажњу научника. На ту тему написани су бројни научни радови и студије и обављена су бројна лингвистичка истраживања. У оквиру ове широко постављене теме интересантно је изучавање односа рата, као једног облика политичког деловања, и језика, односно начина на који ратна збивања утичу на језик и његову (зло)употребу. И ова тема била је и јесте предмет научних истраживања, која се интензивирају кад се актуелизују ратна збивања, непосредно после њих, или у годинама јубилеја неких ратних догађаја, као што је то случај сада, кад се обележава стогодишњица од почетка Првог светског рата. Између језика и стварности постоји вишедимензионални сплет односа, а ратна реторика овом односу даје својеврстан допринос, упечатљиво извла-

чећи у први план неке његове потенцијале (Бугарски, 1993: 363). Употреба језика у ратне сврхе детерминисана је посебним циљем који се огледа у пропагандној активности, наметању ставова, оправдавању поступака, утицају на свест људи и њихово деловање. Р. Бугарски сматра да се језик политике мора сагледати као посебан лингвистички ентитет, а његовом проучавању се мора приступити шире, почевши од анализе формалне структуре, где се утврђује идентитет, фреквенција и дистрибуција језичких јединица и категорија, нарочито у поређењу са другим врстама употребе језика. Али на ово се природно надограђују и друге димензије – социолингвистичка, психолингвистичка и прагматичка, које језик стављају у његов друштвени контекст. А кључно питање јесте којим средствима такав језик делује онако како делује, како постиже своју сврху, ма каква она била (Бугарски, 1995: 33).

2. Садржинска анализа

Утицај друштвено-политичких збивања на језик огледа се и у речницима, посебно оним преводног типа, пошто су преводни речници посредници између две културе и увек собом носе културолошки и историјски трансфер. Кроз историју лексикографије одређеног језичког пара може се пратити однос два народа у одређеним историјским периодима. То је посебно очигледно на лексикографији језичког пара немачки и српски. По развоју немачко-српске (српскохрватске) лексикографије тачно се може пратити какви су били односи Немачке и Србије у одређеним периодима. У периодима ратова, објављивани су ратни речници, док се успон научне, културне и техничке сарадње огледа у великом броју речника различитог типа. Овакав начин одражавања стварности присутнији је у речницима који су објављени у Немачкој него у речницима који су објављени у Србији.

Добар пример за то су конверзацијски речници (приручници) намењени немачким и аустријским војницима који су се у Првом светском рату борили на српском фронту. Постојање оваквих речника сведочи у којој мери су припреме за рат немачке и аустријске војске биле темељне. У Немачкој су у издавачкој кући *Nachmeister & Thal* из Лајпцига објављивани ратни приручници за све језике који су били заступљени на фронту. Они су објављивани у едицији *Haasmann'sche Soldatensprachführer (Deutsch-Italienisch-Kroatischer Soldatensprachführer, Deutsch-Französisch, Deutsch-Polnisch, Deutsch-Russisch, итд.)*. На полеђини сваког приручника налазила се цена речника као и цена слања на фронт, што сведочи да је била омогућена потпуна логистика да се ови речници нађу у поседу оних којима су намењени. Поред речника и конверзацијских приручника, објављиване су и карте ратишта, међу којима је и карта Србије: *Flemmings Kriegskarte von Italien, Karte des italienisch-österreichischen Grenzgebieten, Generalkarte des östlichen Kriegsschauplatzes nebst Serbien*.

Предмет конкретне анализе у овом раду биће ратни приручници у којима је заступљен језички пар немачки и „хрватски“, тј. српски.¹ Током Првог светског рата објављена су два приручника која су изашла у четири издања, један у Аустрији (који је доживео три издања) и један у Немачкој. Међутим, ово нису били први ратни речници објављени за помоћ војницима на српском фронту. Ако је судити по ратним речницима, припреме за рат са Србијом почињу одмах после анексије Босне и Херцеговине, пошто је први ратни речник објављен у Аустрији шест година пре почетка рата (Bauer, 1908²). Ово је уједно и први ратни речник у историји немачко-српскохрватске (немачко-српске) лексикографије (Петронијевић, 2002). Речник броји 264 стране, а састоји из два дела, односно два речника. Први део је немачко-италијански, а други део је немачко-српско-хрватски. Друго издање односи се само на немачко-италијански речник, тако да је овде неоспорно реч о првом ратном речнику у коме је заступљен језички пар немачки и српски.³

Први конверзацијски приручник у рату објављен је 1915. године у Бечу под насловом *Deutsch-italienisch-kroatischer Sprachführer für Militärzwecke* (Немачко-италијанско-хрватски водич у војне сврхе). Речник је објављен у издању издавачке куће Seidel & Sohn. Реч је о конверзацијском приручнику који је преводни, једносмерни, посебне намене, војни или боље рећи ратни. Језик изворник је немачки, а као језик циљ појављују се италијански и „хрватски“. Писмо немачког дела речника је готица. Аутор речника није познат. По устројству речник је ономасиолошки, подељен је по групама, а називи група дати су само на немачком. Пре самог речника налазе се поглавља *Vorwort* (Предговор) и *Inhalt* (Садржај). У Предговору аутор објашњава који дијалекти италијанског и хрватског су узети у обзир:

„Приручник је што се италијанског тиче, направљен тако да је у обзир узет књижевни језик али и тришански (венецијански) дијалекат, који је наведен у загради; што се хрватског тиче, коришћен је дијалекат који се најчешће користи на аустро-угарском приобаљу, који официрима и војницима који говоре само немачки језик треба да омогући да путем једног броја практичних речи, питања и одговора овладају најнеопходнијом употребом ова два језика у војне сврхе“.

(стр. 3, превод Д. Б.).

¹ Језик у овим приручницима тенденциозно се назива „хрватски“ иако је, у ствари, реч о српском језику (штокавски дијалекат), а у прилог тој тези сведочи и објашњење у самом приручнику где пише да „језик који се користи у овом Водичу разумеју без проблема и у Босни, Херцеговини, Далмацији, Истри, Крајини, Горици, Градишци као и у Србији“. Из тог разлога ћемо назив језика стављати у новоднике („хрватски“).

² Bauer, Achilles: Italienisch und Serbokroatisch zum Feldgebrauch. Außerdem: Organisation der kgl. italiensichen und kgl. serbischen Armee. Deutsch-ital. Feldwörterverzeichnis. Illustrationen. II Auflage, Reichenberg, 1908.

³ За детаљну анализу овога речника види: Петронијевић, 2002, стр. 58–62.

Затим следе групе: *Aussprache* (Изговор) где су дати основни елементи изговора и *Zahlwörter* (Бројеви). У трећој групи под називом *Allgemeine Fragen und Antworten* (Општа питања и одговори) дати су основи елементи конверзације. Ова група садржи основне глаголе у садашњем времену, личне заменице, временске одреднице, прилоге за време и место, основна питања и наредбе. Четврта група носи назив *Wetter, Witterung* (Временске прилике) и као што јој и сам назив каже садржи основне појмове везане за временске прилике, који су дати у облику исказних или упитних реченица и констатација. Наведене су и врсте ветрова карактеристичне за јадранску обалу. Пета група носи назив *Kommunikationen* (Комуникације), а садржи називе превозних средстава, основна питања која се тичу путовања и распореда и правца вожње, информације које се тичу превоза оружја, важнијих саобраћајница, врсте саобраћајница. Поглавља *Berg, Gebirge* (Брда, планине), *Tal* (Долина), *Gewässer* (Воде), *Kulturen* (Културе), *Wald* (Шума), *Ortschaften* (Места) садрже питања која се тичу географских прилика, основна питања која се тичу сазнања о брдима, шумама, води, путевима, проходности путева, насељености, удаљеностима, културама које се узгајају, итд.

Berg, Gebirge

Gibt es fahrbare Straßen in diesem Gebirge?	Ci sono (ghe se) delle strade carrozzabili in questa montagna?	Ima li vozniх cеста na ovom brdu?
Gibt es gesundes Trinkwasser?	Ce (ghe se) dell'acqua sana da bere (bever)?	Ima li zdrave vode?

(стр. 11)

У поглављу *Ortschaften* (Места) непријатељ је заинтересован да сазна где се налазе војна складишта и фабрике, има ли хране у месту и где се налази, да ли је град утврђен и где се налазе утврђења и сл.

Ortschaften

Befinden sich Verpflegsvorräte (Proviant) im Orte?	Ci sono delle vettovaglie nel lougо? (Гhe se viveri nel logo?)	Ima li hrane u mjestu?
In welchem Teile der Stadt liegen die militärischen Magazine?	In che parte della città ei sono (ghe se) i magazzini militari?	U kojem kraju grada leže vojnička skladišta?

(стр. 19)

Након ових поглавља која, што се лексике тиче, садрже претежно општу комуникацијску, следе поглавља веома занимљива за нашу анализу, а насловљена као: *Einquartierung* (Смештај), *Requisitionen* (Заплена), *Kriegerische Verhältnisse* (Ратне прилике). Ово последње поглавље садржи подгрупе чији су називи дати на немачком и „хрватском“: *Parlamentär* (Parlamentер), *Kriegsgefangener* (Ratni zarobljenik), *Deserteure* (Bjegunci), *Bürge* (Jemas), *Spion* (Špion), *Verwundung* (Ranjavanje). На крају долазе још две групе: *Bewaffnung und Ausrüstung, Befestigungen, Marine* (Наоружање

и опрема, утврђивање, морнарица) и *Truppen, Heereskörper, Rang (Charge), militärische Ausdrücke* (трупе, војска, положај, војни изрази).

Из ових група ишчитавају се праве намере окупатора, немилосрдност и суровост према домаћем становништву. Средства која се користе за изражавање оваквог става су одабир лексике, интонација реченице, императивна употреба глагола, одабир глагола, интерпункција. У групи *Einquartierung* (*Смештај*) види се да се непријатељ не устеже да употреби и општину и школу, па чак и цркву за своје потребе.

Einquartierung

Ich will die Kirche, Schule, Gemeindehaus	Voglio (Voio) servirmi della chiesa,	Hoću da upotrebim
als Quartier, als Hospital benutzen	scuola, comune quale quartiere, ospidale	crkvu, školu, općinski dom za stan, za bolnicu
Der Stall ist nicht trocken, besorgen Sie einen besseren!	La stalla non è asciutta (non se sutta), mi procuri (la me procura) una migliore!	Štala nije suha, nadjite jednu bolju!
Die eigenen Pferde hinaus!	I propri cavalli (ca vai) fuori (fuora)!	Vani sa vlastitim konjima!

(стр. 21)

Requisitionen

In einer Stunde muß ich alles pünktlich haben!	Debbo avere tutto puntualmente in un ora!	Kroz jedan sat moram sve točno dolujem!
Führen Sie sofort alle Ochsen, Kühe usw. auf den Hauptplatz!	Meni subito (La mena subito) tutti i buoi, tute le vacche ecc. nela(in)piazza principale	Vodite odmah sve volove, krave itd, na glavni trg!

(стр. 22)

Kriegerische Verhältnisse

Keinen Schritt, sonst schieße ich!	Si avvicini! (La vengna piu vicino!)	Ni koraka, inače pucam!
------------------------------------	--------------------------------------	-------------------------

(стр. 23)

Kriegsgefangener

Ergib dich!	Rendite!	Predaj se!
Hände hoch!	Alzate le mani!	Gori ruke!
Waffen niederlegen!	Abbasso le armi!	Položite oružje!

(стр. 24)

Bürge

Sie bleiben als Bürge bei uns!	Lei resta da noi quale ostaggio!	Ti ostaneš kod nas kao jamac!
Wenn Sie versuchen zu fliehen lasse ich Sie sofort erschießen!	Se Lei prova di fuggire, faccio (fasso, fazzo, faggio) subito fucilarlo!	Ako pokušaš pobjeći, dat ću te odmah strijeljati!

Sie dürfen das Haus nicht verlassen!	Lei non deva uscire dalla casa! (Non La deve sortire dalla casa!)	Ne smiješ se maknuti iz kuće!
---	---	----------------------------------

(стр. 28)

Овај речник доживео је још два издања за време рата, треће и четврто, оба објављена 1918. године. Треће и четврто издање речника су непромењени у односу на прво издање.

Занимљиво је да је било веома тешко доћи до примерка овога речника. Распољиви примерци налазе се само у Националној библиотеци у Бечу (Österreichische Nationalbibliothek). Захвљујући колегијалности и љубавности особља ове библиотеке било је могуће доћи до тих примерака и анализирати их за потребе овога рада. Занимљиво је да примерак другог издања потиче из дворске библиотеке Аустроугарске монархије. Поред екслибриса, на књизи се налази ознака „KAIS.KÖN.HOFBIBLIOTHEK 526935-A“, а на првој и последњој страни налази се печат дворске библиотеке. Занимљиво је да за потребе велике европске дигиталне библиотеке, у коју је укључена литература из Првог светског рата⁴, овај речник није дигитализован, иако представља веома битно сведочанство из тог периода.

Током рата објављен је и један ратни приручник у Немачкој. Реч је о приручнику *Deutsch-italienisch-kroatischer Soldaten-Sprachführer (Hrvatsko-Talianski i Njemački Vodić za vojnike)*⁵. Година издања овог речника није наведена на самој публикацији, али према веома поузданом датирању Немачке државне библиотеке у Берлину (Staatsbibliothek zu Berlin) речник је објављен 1915. године. Речник је преводни, једносмерни, језик изворник је немачки, а као језик циљ појављују се италијански и хрватски. Писмо за немачки језик је готица. Речник има 32 стране а објавила га је издавачка кућа Nachmeister & Thal из Лајпцига, која је била специјализована за ратне приручнике и карте.

Овај језички приручник је ономасиолошког типа, подељен у девет група, које ћемо навести у оригиналу како су наведене у приручнику: *Allgemeines (Обћенито)*, *Auf Erkundung (Обтраживање)*, *Auf dem Marsch (На ходу)*, *Post und Eisenbahn (Пошта и железница)*, *Auf Posten und Vedette (На стражи и предстражи)*, *Quartiermachen und Requirieren (Изгонити и готовити стан)*, *Im Quartier (У стану)*, *Im Orte (У мјесту)*, *Mit Verwundeten und Gefangenen (Са ранјеницима и заробљеницима)*.

На почетку приручника налази се поглавље насловљено као *Aussprache (Изговор)*, где се објашњава изговор италијанских и хрватских слова, а наводи се и податак да се акценат и у италијанском и у хрватском језику налази на вокалу који је визуелно издвојен у тескту.

⁴ www.europeana.eu

⁵ Haasmann/Bottineli/Armhaus 1915.

Занимљиво је да се аутори на самом почетку речника осврћу на језик који се говори на овим просторима, који они у речнику називају *хрватски*:

Das Kroatische dieses Sprachführers wird auch in Bosnien, in der Herzegowina, in Dalmatien, Istrien, Krain, Görz, Gradiska sowie in Serbien ohne weiteres verstanden. (Хрватски који се користи у овом Водичу разумеју без проблема и у Босни, Херцеговини, Далмацији, Истри, Крајини, Горици, Градишци као и у Србији).

У првом делу који аутори називају *Allgemeines (Obćenito)*⁶ наводе се елементи неопходни за најосновнију комуникацију: основни глаголи у садашњем времену, основни прилози и придеви, присвојне и личне заменице, упитне речи. За изражавање својих ставова аутори користе углавном упитне и заповедне реченице. У другој групи насловљеној као *Auf Erkundung (Obtraživanje)* налазе се уобичајена питања која се тичу сналажења у простору, распитивања о положајима, присуству војника, затим интересовања где се налазе различита места. И у овом делу преовладавају упитне и заповедне реченице. Иако се у овом делу налази општеупотребна лексика, и она је искоришћена за наредбе и претње:

Auf Erkundung		Obtraživanje
Deutsch	Italienisch	Kroatisch
Wenn Sie weggehen schieße ich!	Se andate via, tiro!	Ako otidjete pucam!
		(стр. 4)
Sagen Sie die Wahrheit oder Sie werden getötet. Aber schnell!	Dita verita o sarete fucilato. Ma presto!	Recite istinu ili budete ubijeni. Ali brzo!
		(стр. 7)

У поглављу насловљеном као *Auf dem Marsch (Na hodu)*, присутна је терминологија која се односи на марширање, затим на коње, њихово поткивање, опрему и смештај, њихову заштиту и исхрану, затим на путеве, залихе воде, бунаре, итд.

Auf dem Marsch		Na hodu
Deutsch	Italienisch	Kroatisch
Beschlagen Sie meinen Pferd gleich	Ferrate subito il mio cavallo	Potkovajte mojega konja odmah
		(стр. 8)

Импертивни тон посебно је присутан у поглављу *Post und Eisenbahn (Pošta i željeznica)*. Очигледно је заузимање саобраћајница веома важно, стога му је посвећена посебна пажња.

⁶ Оригинални текст у примерима биће наведен онако као је написан, укључујући и грешке.

Post und Eisenbahn		Pošta i željeznica	
Deutsch	Italienisch	Deutsch	Kroatisch
Ich will telegraphieren!	Vorre i telegrafare!	Hoću brzojaviti!	
Sie bleiben hier als Geisel!	Le-i rimanga qui come ostaggio!	Vi ostanete ovdje kao talac!	
Es ist (bei Todesstrafe) verboten:	E proibito (sotto pena di morte):	Zabranjeno je (pod kazan smrti):	(стр. 10)

Halt! Entfernen sie sich oder ich schieße!	Alt! Andatevene o tiro!	Stoj! udaljite se ili ja pucam!	(стр. 11)
--	-------------------------	---------------------------------	-----------

Исти принцип настављен је у поглављима која следе:

Auf Posten und Vedette		Na straži i predstraži	
Deutsch	Italienisch	Deutsch	Kroatisch
Ich werde Ihnen die Augen verbinden!	Vi benderó gli occhi!	Budem vam zavezao oči!	(стр. 13)

Quartiermachen und Requirieren		Izgoniti i gotoviti stan	
Deutsch	Italienisch	Deutsch	Kroatisch
Lügen Sie nicht, das Dorf scheint sehr wohlhabend zu sein	Non mentite ill villaggio sembra molto ricco. Lo vedo.	Ne lažite selo mi se čini imučno, vidim	(стр. 15)

Wir sind hier um Requisitionen vorzunehmen	Siamo qui per fare requisitzone	Mi smo ovdje da izgonimo	(стр. 17)
--	---------------------------------	--------------------------	-----------

3. Лингвистичка анализа

3.1 Преводни еквиваленти

По питању преводних еквивалената посматрани приручници су специфични пошто се не ради о класичним речницима него о конверзацијским приручницима, који само делимично имају класичну речничку структуру. С обзиром на тај концепт, полазне лексичке јединице у језику изворнику су реченице и фразе, а само спорадично појединачне речи. При транслацији аутори у језику циљу користе углавном синтагматски поступак, где се као преводни еквиваленти користе реченице или фразе.

Berg, Gebirge

Sind Ortschaften im Gebirge? Ci sono dei villaggi   Ima li mjestija na brdu?
in mongagna? (Ge
se villaggi in mongagna?)

(стр. 11)

У случају кад је полазна јединица у језику изворнику само реч, при преводу у језику циљу користи се парадигматски поступак, а као преводни еквиваленти користе се синоними, најчешће један, веома ретко два или више. Честе су грешке и непрецизности у обради лексичке грађе и превођењу. У реченицама у преводу присутно је доста морфолошких и синтаксичких грешака, а лексичке јединице више одговарају хрватској варијанти, али и оне са доста грешака и импровизација. На пример:

Allgemeine Fragen und Antworten

nein	non	ne
gewiß	certo, certamente, sicuro	sigurno
vielleicht	forse (forsi)	možebit

(стр. 3)

3.2. Лексичка структура

Што се лексике тиче, присутна је општеупотребна и термилошка лексика. Термилошка лексика односи се на војне изразе, називе оружја, војних формација и чинова (*Linienschiff / ratna lagja; Panzerkreuzer / krstarica, kroaser; Torpedoboot / torpednjača*). У општеупотребној лексички, која преовладава, очигледно је присуство говора мржње, који се огледа у веома учесталој употреби императивних облика (*Trinken Sie zuerst! / Pij prije ti!; Wechseln Sie mir das! / Mijenjajte mi to!; Reparieren Sie das! / Popravite to!; Bleibt liegen! / Ostanete ležati!; Steht auf! Kommt! / Zdignite se! Dodjite!; Zeigen Sie Ihr Geld! / Pokažite vaše novce!*). Намере окупатора огледају се и у избору глагола који се користе (*verbergen / сакрити; schießen / пуцати; requirieren / изгонити; lügen / лагати; zwingen / присилити; töten / убити*), али и именица (*Geisel / талац; Todesstrafe / смртна казна; Spion / шпијун; Überläufer / пребег; Strafe / казна*). Емоционално обојена лексика присутна је подједнако у оба приручника (*Die eigenen Pferde hinaus! / Vani sa vlastitim konjima!; Sie haben Lebensmittel versteckt! / Ti si sakrio hrane!; Sie lügen / Ti lažeš; Ich werde Sie zwingen! / Ja ću tebe prisiliti!; Sie bleiben hier als Geisel! / Vi ostanete ovdje kao talac!; Ich werde Ihnen die Augen verbinden! / Budem vam zavezaao oči!*).

3.3 Морфолошка структура

Што се морфолошке структуре ових приручника тиче, анализа је показала следеће: најчешће употребљавана врста речи су глаголи. Као што се види из претходних примера најчешће употребљавани глаголски начин је императив. Углавном се користи облик за персирање, али спорадично и

облик за друго лице множине (*Kommen Sie her bitte!* / *Dodjite simo molim!*; *Schreiben Sie die Zahl auf!* / *Napišite broj!*; *Leeren Sie Ihre Taschen!* *Ihren Tornister!* / *Ispraznite vaše džepove!* *Vaš tornistar!*).

Најчешће употребљавано време је презент и то за прво лице једине (*Ich brauche einen Stall für Pferde* / *Trebam štalu za konje*; *Ich brauche ... Stück* / *Trebam ... (komada)*; *Ich wünsche* / *Ja želim...*; *Ich möchte* / *Ja bih želeo...*). Дакле, очигледно је да се користе само средства којима се изражавају сопствене жеље и потребе. Најчешће употребљавана је лична заменица *ja*. Тај наметљиви *ja*-стил говори да се све види само из личне перспективе. Употреба личних заменица у овим приручницима добар је пример који поткрепљује мишљење Р. Бугарског који сматра „да су личне заменице опасно оружје кад се њима манипулише“ (Бугарски, 2002: 135).

3.4 Синтаксичка анализа

Анализирани приручници су по типу конверзацијски што значи да су саопштења у њима исказана углавном путем реченица. Реченице и фразе су основа и језика изворника и језика циља. Користе се просте и простопроширене реченице шаблонизованог типа. Пошто се исказ преноси у писаној форми, веома значајна је интерпункција, а управо она сведочи о окупаторским намерама оних којима су приручници намењени. Најчешће употребљавани интерпункцијски знак је узвичник, дакле преовладавају заповедне реченице, а потом упитник.

Zeigen Sie mir den Weg nach N.	Pokažite mi put u N.
Begleiten Sie uns zum nächsten Dorf!	Pratite nas do najbližnije selo!
Schreiben Sie die Zahl auf!	Napišite broj!
Zeigen Sie mir den Bahnhof!	Pokažite mi kolodvor!

(стр. 4)

Wie viel Mann, Kompagnien?	Koliko ljudi, satnije?
Wie stark sind die Truppen?	Koliko broji vojska?

(стр. 7)

Све то сведочи да је цео приручник конципиран да се користи за комуникацију у једном смеру, дакле да послужи немачким војницима, а одговори и реакције домаћег становништва нису битни, осим у случају испуњавања жеља окупатора. Такве намере присутне су од самог почетка у оба приручника, о чему сведоче наређења већ на првој страници:

Schreiben sie Ihre Antwort auf: Hierhin	Napišite vaš odgovor: simo!
Folgen Sie mir bitte!	Sli-edite mene molim

(стр. 1)

4. Закључак

Анализа поменутих приручника показала је да се ни у ком случају не ради о неутралним конверзацијским приручницима намењеним за лакше сналажење на фронту. Напротив, из ових приручника ишчитавају се намере окупатора који се спрема за прљави освајачки рат. То је посебно очигледно у општим групама где је дата уобичајена свакодневна комуникација са цивилним становништвом, а која сведочи о отимању, хапшењима, прогону, узимању талаца, одузимању кућа, школа, па чак и болница и црква за сопствене потребе, те у захтевима да домаће становништво под присилом пружи логистику (смештај, исхрана и поткивање коња, уступање и спремање хране, разне поправке, услуге водича, пренос опреме, пружање информација, итд.). Коришћена морфолошка и синтаксичка средства доказују да аутори нису успели да се дистанцирају и да се поставе објективно, што би било за очекивати од конверзацијског приручника, него је све прожето говором мржње: емоционално обојена лексика, употреба модалних глагола који изражавају присилу, изражена персоналноста кроз употребу личне заменице за прво лице једине, императив, заповедне реченице, упитне реченице.

Уобичајене конверзације, која би подразумевала пропорционалан број исказних, упитних и нешто мање заповедних реченица, нема. Употреба оволиког броја заповедних реченица апсолутно одступа од уобичајене праксе језичких приручника конверзацијског типа.

У великом броју случајева долази до одступања од стандарднојезичких норми на свим нивоима: фонетском, морфолошком, лексичком, транслатошким и синтаксичким. Појављују се грешке у употреби српских слова *ч* и *ћ* (што је видљиво из примера који су наведени у претходном тексту), затим у облицима речи, а посебно велики број грешака појављује су у преводу на „хрватски“, што говори да ауторима „хрватског“ дела речника то није матерњи језик.

На основу ових приручника очигледно је да су речници увек одраз друштвенополитичких прилика у којима су настали, као и одраз стања и односа језичких заједница које представљају. Намера аутора речника видљива је по одабиру лексичке грађе, њеном тумачењу, начину на који је та грађа презентована, а понекад и из предговора или поговора, где аутор често излаже свој став у погледу прилика које налажу изразу речника. Из њих се може видети однос два народа, две културе и два језика, али и намере и политичко опредељење аутора или наручилаца речника.

Литература

Бугарски, Р. (1993). *Језик рата. Књижевност*. Београд: Просвета, 363–366.

Бугарски, Р. (1995). *Језик од мира до рата*. Београд: Словограф.

Кликовац, Д. (2008). *Језик и моћ: огледи из социолингвистике и стилистике*. Београд: Чигоја штампа.

- Петронијевић, Б. (1998). Социолингвистичка компонента немачко-српскохрватске лексикографије: 1918–1933. *Српски језик*. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 312–334.
- Петронијевић, Б. (2002). *Немачко-српско-хрватска лексикографија прве половине двадесетог века: културно историјски трансфер*. Београд: Филолошки факултет Универзитета, Друштво за неговање и проучавање српског језика.
- Тошовић, Б. (2002). *Функционални стилови*. Београд: Београдска књига.

Извори

- Deutsch-italienisch-kroatischer Sprachführer für Militärzwecke. (1915). Wien: Verlag von L. W. Seidel & Sohn.
- Deutsch-italienisch-kroatischer Sprachführer für Militärzwecke (1918), zweite Aufl. Wien: Verlag von L. W. Seidel & Sohn.
- Deutsch-italienisch-kroatischer Sprachführer für Militärzwecke (1918), dritte Aufl. Wien: Verlag von L. W. Seidel & Sohn.
- Haasmann, S. / Bottineli, P. / Armhaus, V. (1915). *Deutsch-Italienisch-Kroatischer Soldaten-Sprachführer*. Leipzig: Hachmeister & Thal.

Dobriša L. Begenišić

SPRACHE UND STIL DEUTSCH-KROATISCHER (SERBISCHER) KRIEGSWÖRTERBÜCHER AUS DEM ERSTEN WELTKRIEG

Zusammenfassung

In diesem Artikel handelt es sich um deutsch-kroatische (serbische) Sprachführer für Soldaten, die im Ersten Weltkrieg auf der serbischen Front gekämpft haben. Diese Sprachführer bestätigen in welchem Maße die Vorbereitungen der deutschen und österreichischen Armee für die Teilnahme am Krieg gegen Serbien gründlich waren. In der Zeit 1914 – 1918 wurden zwei Sprachführer für Kriegsgebrauch (in vier Ausgaben) veröffentlicht, ein in Österreich und ein in Deutschland. Lexikaauswahl, Übersetzungsequivalente und Stil widerspiegeln die Stellung des Feindes, dem alle Mittel erlaubt sind. Diese Sprachführer dienten gleichzeitig als Propagandamittel, aber auch als Anweisung für das Vorgehen in bestimmten Situationen. Die Sprachführer werden vom lexikologisch-lexikographischem und translato-logischem Aspekt analysiert, und besondere Aufmerksamkeit wird der Sprache und dem Stil gewidmet.